

LIKTOR ZOLTÁN ATTILA*

„Ülj törvényt, Werbőczy”

*A Tripartitum a jogalkotás és jogalkalmazás tükrében.
500 éves a magyar nemesség „bibliája” – Gondolatok
Werbőczy István szellemi hagyatékához*

*„Elmegy a kútágas,
Marad csak a kútja,
Meg híres Werbőczy
Úri pereputtya.
Árvult kastély gondját
Kóbor kutya őrzi,
Hivasd a törvénybe,
Ha tudod, Werbőczy.”*

(Ady Endre: *Ülj törvényt, Werbőczy*)

„Árvult kastély gondját kóbor kutya őrzi, hivasd a törvénybe ha tudod Werbőczy” – gúnyolja az „Ülj törvényt, Werbőczy” című alkotásában Ady Endre a jogászfejedelmet. A századfordulón keletkezett vers híven tükrözi a ’haladó szellemiség’ máig ható tekintélyellenes megnyilvánulását. Holott – ahogyan arra *Habsburg Ottó* is emlékeztet – a történelemben általában valami sem nem fehér sem nem fekete, hanem a kettő között van. Az elmúlt évszázad (leszámítva bizonyos évtizedeket) ugyan nem kedvez(ett) kifejezetten a jogászfejedelem emlékének és szellemi hagyatékának¹ (az alkotmányos gondolkodásnak, a valódi hatalommegosztás hagyományának, a jog uralmának, a jogállamiságnak, a sajátos magyar szellemiségnek, jogi gondolkodásmódjának, a Szent Koro-

* PhD-ösztöndíjas, PPKE Jog- és Államtudományi Kar

¹ A Hármaskönyvre utalva mondja maga Paczolay Péter az alkotmánybíróság korábbi elnöke (2008–2015) is, hogy „ez a munka önmagában is az önkény és a hatalom korlátja, nem a modern értelemben természetesen, de a jogbiztonságot és a joguralmat szolgálta”, lásd: PACZOLAY PÉTER: *A király igazsága*. In: Máthé Gábor (szerk.): *A magyar jog fejlődésének fél évezrede: Werbőczy és a Hármaskönyv 500 esztendő múltán*. Nemzeti Közszolgálati és Tankönyvkiadó, Budapest, 2014. 371–391. pp.

na-tannak², a szabadságeszménynek³, az utóbbi időben mégis változni látszik a hozzáállás.⁴ Werbőcznek nemcsak örökségét, magát a személyét is igyekeztek/igyekeznek befekéltetni.⁵ A jog- és történettudomány képviselőinek tekintélyes része tett erőfeszítéseket az utóbbi időben annak érdekében, hogy Werbőczy és öröksége – illetve a Jagellókor (1490-1526) – megítélésén javítsanak.⁶ A szélsőségesen eltérő megítélésre maga Trócsányi László igazságügyminiszter is utalt a Hármaskönyv születésének 500. évfordulóján rendezett (2014) ünnepségen, kiemelve azt, hogy „*egyesekek a Tripartitumot történeti alkotmányunk vívmányai közé emelik, míg mások a jogtörténeti könyvtárak polcaira számúznék*”.⁷ Trócsányi László kiemeli, hogy „*Werbőczy egyértelműen nagy formátumú történelmi személyiség, európai összehasonlításban is kiemelkedő jogtudós, közéleti személyiség, államférfi, diplomata, művének óriási jog- és kultúrtörténeti hatása volt és bizony még van ma is*” utalva az alkotmánybíróági gyakorlatra, amely az (új) polgári törvénykönyv kodifikációja kapcsán visszautalt magára a Tripartitumra.⁸

A Jagellókor (1490-1526) általában a süllyedés és a romlás évtizedeiként, Jagellókirályaink pedig gyengekező, tehetetlen bábokként élnek a történelmi köztudatban. A korszak megítélésére alapvetően három kiemelkedő esemény nyomta rá szinte levakarhatatlanul csúfos bélyegét, amely az egész, Mátyástól Mohácsig terjedő évtizedeket beárnyékolja. Ezek vitathatatlanul (1) a Mátyás utáni trónharcok,⁹ azaz lényegében egy polgárháború¹⁰ és a Habsburgokkal kötött (1491) pozsonyi béke¹¹ (2) az 1514-es Dózsa-felkelés¹² és (3) maga a 'záróakkord', Mohács.¹³ Talán mindenki előtt ismert az 'idegen, az országot, annak viszonyait, szokásait, jogrendjét nem ismerő, az országgal nem törő-

² BÓDI STEFÁNIA: *Szent Korona-eszme jelentősége a magyar közjogi gondolkodásban, különös tekintettel Werbőczy Tripartitumára*. In: Csehi Zoltán – Szabó István – Schanda Balázs – Varga Zs. András (szerk.): *A Hármaskönyv 500. évfordulóján*. Pázmány Press. Budapest, 2015. 55–74. pp.

³ VÖLGYESI LEVENTE: *A magyar rendi szabadságeszme fejlődése, különös tekintettel a Hármaskönyvben fellelhető szabályozásra*. In: Csehi Zoltán – Szabó István – Schanda Balázs – Varga Zs. András (szerk.): *A Hármaskönyv 500. évfordulóján*. Pázmány Press. Budapest, 2015. 209–225. pp.

⁴ A Jogtörténeti Szemle egy teljes számot szentelt a jogtudós és műve emlékének. (2015:1).

⁵ ZLINSZKY JÁNOS: *Mit jelképez ma Werbőczy?* In: Csehi Zoltán – Szabó István – Schanda Balázs – Varga Zs. András (szerk.): *A Hármaskönyv 500. évfordulóján*. Pázmány Press. Budapest, 2015. 13–21. pp.

⁶ 2014-ben az Akadémián került sor a nagyszabású rendezvény megtartására, amelynek témája kifejezetten a Hármaskönyv volt.

⁷ <http://www.kormany.hu/hu/igazsagugyi-miniszterium/hirek/trocsanyi-a-nemzeti-jogalkotas-resze-a-vedendo-nemzeti-identitasnak> (2017. 10. 01.)

⁸ Lásd: 43/2012 AB hat. 49. „*Magyarország magánjogi hagyományait vizsgálva megállapítható, hogy már a középkori országos szokásjogot összefoglaló Tripartitum tartalmazta az örökléssel kapcsolatos – a maga idejében természetesen rendi jellegű – szabályokat*”.

⁹ KUBINYI ANDRÁS: *Két sorsdöntő esztendő (1490–1491)*. Történelmi Szemle XXXIII (1991) 1-2:1–54. pp.

¹⁰ NEUMANN TIBOR: *A zavaros idők Szabolcs, Szatmár és Bereg megyékben*. In: Szabó Sarolta – C. Tóth Norbert (szerk.): *Az ecsedi Báthoriak a XV-XVII. században*. Nyírbátor, 2012. 93–104. pp.

¹¹ NEUMANN TIBOR: *Békekötés Pozsonyban – országgyűlés Budán. A Jagelló-Habsburg kapcsolatok egy fejezete (1490–1492)*. (Első közlemény.) Századok 144. (2010) 2:335–372. pp., NEUMANN TIBOR: *Békekötés Pozsonyban – országgyűlés Budán. A Jagelló-Habsburg kapcsolatok egy fejezete (1490–1492)*. (Második közlemény.) Századok 145. (2011) 2:293–347. pp.

¹² MIKÓ GÁBOR: *A parasztság költözési jogának szabályozása II. Ulászló 1514. évi törvénykönyvében*. Hamis értelmezések nyomában. In: C. Tóth Norbert – Neumann Tibor (szerk.): *Keresztesekből lázadók. Tanulmányok 1514 Magyarországról*. MTA BTK TTI. Budapest, 2015. 319–332. pp.

¹³ B. SZABÓ JÁNOS: *A mohácsi csata*. Corvina. Budapest, 2011.

dő, erélytelen, a bárók kedvére ráncigált, mindenre csak bólogató Dobzse-király’ képe.¹⁴ A századforduló nagy történeti enciklopédiái a Jagelló uralkodók teljes alkalmatlanságáról, a bárók szabad garázdálkodásáról, a nemesség elzülléséről, a jobbágyok mérhetetlen elnyomásáról sőt, egyenesen az igazságszolgáltatás megszűnéséről, az ököljog visszaállításáról beszélnek.¹⁵ A Jagelló-kor megítélése is az elmúlt években kezdett megváltozni szűk történeti berkekben,¹⁶ amely azóta már több szakterület – politika¹⁷-, társadalom¹⁸-, jog¹⁹- és gazdaságtörténet²⁰ sőt talán a legvitatottabb kérdés, a Dózsa-féle felkelés²¹ – vonatkozásában is előrehaladást mutat.

¹⁴ NEUMANN TIBOR: *A „Dobzsekirályról” egy kicsit másképp – Ötszáz éve halt meg II. Ulászló.* (2016) <http://www.tti.hu/esemenyek/eloadas-vitaules/2189-neumann-tibor-irasa-c-toth-norbort-es-neumann-tibor-eloadasa-ii-ulaszlo-halalanak-500-evforduloja-alkalmabol.html> (2017. 10. 12.).

¹⁵ FRAKNÓI VILMOS: *A Hunyadiak és a Jagellók kora (1440–1526)*. In: Szilágyi Sándor (szerk.): *A magyar nemzet története*. Budapest, Antheanum, 1896.

¹⁶ KUBINYI ANDRÁS: *A Jagelló-kori magyar állam*. Történelmi Szemle XLVIII (2006) 3-4.: 287–307. pp. MARTYN RADY: *Rethinking of Jagello Hungary*. Central Europe 3. 2005. 1:3–18. pp. MARTYN RADY: *Fiscal and military developments in Hungary during the Jagello period*. Chronica. Annual of the Institute of History, University of Szeged, 2010. 86–99. pp. BÁRÁNY ATTILA – BACSA BALÁZS ANTAL (szerk.): *The Jagiellonians in Europe: Dynastic diplomacy and foreign relations*. Memoria Hungariae, 2, Debrecen-MTA, 2016.

¹⁷ C. TÓTH NORBERT: *Ecsedi Bátori István nádor pozsonyi tartózkodásának számadáskönyve. Adalékok Magyarországra 1526 végi politikátörténetéhez*. Budapest, Levéltári Közlemények 80. (2009) 169–208. pp., FEDELES TAMÁS: *A király és a lázadó herceg – Az Újlaki Lőrinc és szövetségesei elleni királyi hadjárat (1494–1495)*. Szeged, Szegedi Középkorász Műhely, 2012., C. TÓTH NORBERT: *Politikátörténeti források Báthori István első helytartóságához (1522–1523)*. A Magyar Országos Levéltár Kiadványai II. Forráskiadványok 50. 2010., HORVÁTH RICHÁRD – NEUMANN TIBOR: *Ecsedi Báthory István – Egy katonabáró életpályája (1458–1493)*. Budapest, MTA BTK, 2012., C. TÓTH NORBERT: *Az út Tatáig*. Országgyűlések 1510-ben. In: László János (szerk.): *A diplomácia válaszüjtán. 500 éve volt Tatán országgyűlés*. Annales Tataiensis VI. Tata, 2010. 1–20. pp. KRISTÓF ILONA: *Egy nádorválasztás margójára*. In: Kiss László (szerk.): *Tanulmányok a 70 éves Németh István tiszteletére*. Acta Academiae Agriensis Nova Series: Sectio Historiae 43. Eger, 2015. 175–185. pp. C. TÓTH NORBERT – HORVÁTH RICHÁRD – NEUMANN TIBOR – PÁLOSFALVI TAMÁS (szerk.): *Magyarország világi archontológiája (1458–1526) I. Főpapok és bárók*. Budapest, MTA BTK TTI, 2016., a korszakra vonatkozó (négy kötetre tervezett) archontológia mellett egy teljes pénzügyi igazgatásra vonatkozó kötet is készül, lásd: GYÖNGYÖSSY MÁRTON: *Az archontológiakészítés lehetőségeiről és hatáiról. Esettanulmány Szerencsés Imre alkincstartósága kapcsán*. Történeti Muzeológiai Szemle 15. 2017. 143–149. pp. C. TÓTH NORBERT – HORVÁTH RICHÁRD – NEUMANN TIBOR – PÁLOSFALVI TAMÁS – W. KOVÁCS ANDRÁS (szerk.): *Magyarország világi archontológiája (1458–1526) II. Megyék*. Budapest, MTA BTK, 2017.

¹⁸ PÁLOSFALVI TAMÁS: *The Noble Elite in the County of Körös (1400–1526)*. MTA BTK TTI, Budapest, 2014.

¹⁹ A korszak jogtörténetét illetően lásd újabban: MÁTHÉ GÁBOR: i. m. 2014., MARTYN RADY: *The laws and customs of Medieval Croatia and Slavonia*. UCL School of Slavonic and East European Studies. London, 2013. MARTYN RADY: *Customary Law in Hungary. Courts, texts and the Tripartitum*. Oxford University Press. New York, 2015. FERENC DÖRY – PÉTER BANYÓ – MARTYN RADY – JÁNOS M. BAK (szerk.): *Decreta Regni Mediaevalis Hungariae Tomus IV. (1490–1526)*. CEU. Budapest, 2012. MIKÓ GÁBOR: *Ismeretlen országgyűlési emlék a Jagelló-korból. Adatok az 1507 és 1514 közötti országgyűlések történetéhez, valamint Werbőczy Hármaskönyvének elkészültéhez*. Történelmi Szemle LVI. (2014) 3:455–480. pp.

²⁰ NÓGRÁDY ÁRPÁD: *„Az elakadi fejlődés”*. In: C. Tóth Norbert – Neumann Tibor (szerk.): *Keresztesekből lázadók. Tanulmányok 1514 Magyarországról*. Budapest, MTA BTK TTI, 2015. A Weisz Boglárka vezetésével alakult Középkori Gazdaságtörténeti Kutatócsoport (2015–2020) által publikált több tanulmány(kötet) a korábbiakkal ellentétben alapvetően más megvilágításba helyezi a korszak megítélését, lásd: WEISZ BOGLÁRKA (szerk.): *Pénz, posztó, piac*. MTA BTK TTI. Budapest, 2016. KÁDAS ISTVÁN – WEISZ BOGLÁRKA (szerk.): *Hatalom, adó, jog. Gazdaságtörténeti tanulmányok a magyar középkorról*. MTA BTK TTI. Budapest, 2017.

²¹ C. TÓTH NORBERT – NEUMANN TIBOR (szerk.): *Keresztesekből lázadók. Tanulmányok 1514 Magyarországról*. MTA BTK TTI. Budapest, 2015.

A rendi alkotmány, rendi alkotmányosság, sarkalatos jogok rendszere

A Magyar Királyságban az alkotmányos berendezkedés a Szent Korona-tan²² eszmeiségében fejlődött, amely szerint a királyt a nemzet vonja be a koronázással a közhatalomba, aki így osztozik is azon a nemzettel. Werbőczy maga vetette ezt papírra: „*Miután pedig a magyarok a szent lélek kegyelmének ihletéből, szent királyunk közremunkálása által az igazságnak felismeréséhez és a katolikus hitnek vallásához jutottak és Őt önként királyukká választották és meg is koronázták: a nemesítésnek s következésképpen a nemeseket ékesítő és a nem nemesektől megkülönböztető birtok adományozásának jogát s teljes hatalmát az uralkodással és országgal együtt a község a maga akaratóból, az ország szent koronájának joghatósága alá helyezte és következésképpen fejedelmünkre és királyunkra ruházta; ettől fogva Ő tőle ered minden nemesítés és e két dolog mintegy a viszonyos átruházásnál és a kölcsönösségnél fogva, annyira szorosan függ egymástól mindenha, hogy egyiket a másiktól külön választani és elszakítani nem lehet s egyik a másik nélkül nem történhetik*”.²³

Ennek a felfogásnak alapvető tétele volt a jogállamiság, a korlátozott hatalom, az erős önkormányzatiság, valamint az államalkotó tényezők közötti vertikális és horizontális hatalommegosztás. A hatalommegosztás, amely király és a nemzet – amely utóbbi kifejezés alatt a következőkben nem a klasszikus liberalizmus etnikai nemzetfogalmát, hanem kizárólag a középkori nemzetfogalmat értjük és használjuk²⁴ – jogait és kötelezettségeit egyensúlyozta ki. Ennek legfőbb terepe az országgyűlés mellett egyértelműen a XV. században kiteljesedő nemesi vármegye volt. Bár eltérők az álláspontok a vármegye – mint önkormányzat szerepének – megítélésénél e körben, az önkormányzat fontosságára és a hatalommegosztásban való önálló részvételére és az alkotmányosság fenntartásában betöltött elvitathatatlan szerepére a jogalkotási-jogalkalmazási gyakorlati példák sorával kívánok rámutatni.²⁵

²² TIMON ÁKOS: *A szent korona és a koronázás közjogi jelentősége*. Budapest, 1907.

²³ WERBŐCZY ISTVÁN: *Hármaskönyv*. In: Márkus Dezső (szerk.): *Corpus Juris Hungarici*. 1897. [a továbbiakban: HK.], I. 3. 6. §.

²⁴ „Ebben a felfogásban a nemzet olyan közösség, amelynek összetartozásában az intézményesültség és nem pedig a nyelv vagy az etnikai azonosság a legfontosabb”, lásd: VARGA ZS. ANDRÁS: *A közjogi autonómia előképe a Tripartitumban*. In: Csehi Zoltán – Szabó István – Schanda Balázs – Varga Zs. András (szerk.): *A Hármaskönyv 500. évfordulóján*. Pázmány Press. Budapest, 2015. 30. p.

²⁵ A korábbiak (MIHÁLYI JÁNOS: *Máramarosi diplomák a XIV–XV. századból*. Máramarossziget, 1900. [továbbiakban: *Máramaros*]. THALLÓCZY LAJOS – HORVÁTH SÁNDOR (szerk.): *Magyarország melléktartományainak oklevéltára III. Alsó-Szlavóniai okmánytár (Dubicza, Orbász és Szana vármegyék) 1244–1710*. Budapest, 1912. [a továbbiakban: *Alsó-Szlavóniai oklt.*]) mellett Kubinyi által idézett – addig megjelent – vármegyei hatósági oklevéltárak (Tolna, Szabolcs, Győr) továbbiakkal bővültek, lásd: NEUMANN TIBOR: *Bereg megye hatóságának oklevelei (1299–1526)*. Nyíregyháza, 2006. [a továbbiakban: *Bereg*], C. TÓTH NORBERT: *Ugocsa megye hatóságának oklevelei (1290–1526)*. Budapest, 2006. [a továbbiakban: *Ugocsa*], PITI FERENC – NEUMANN TIBOR – C. TÓTH NORBERT: *Szatmár megye hatóságának oklevelei (1284–1526)*. Nyíregyháza, 2010. [a továbbiakban: *Szatmár*]. A Jagelló-korszak meghatározó családjaival kapcsolatos (új) forráskiadások és tanulmányok között elsősorban lásd: C. TÓTH NORBERT (szerk.): *Documenta ad historiam familiae Batori de Ecsed spectancia I. Diplomata 1393–1540*. Jósa András Múzeum Kiadványai 67. Nyíregyháza, 2011. [a továbbiakban: *Báthory oklt.*], TRINGLI ISTVÁN: *A Perényi család levéltára (1222–1526)*. MOL, MTA TTI. Budapest, 2008. [a továbbiakban: *Perényi oklt.*], NEUMANN TIBOR: *A Szapolyai család oklevéltára I. Levelek és oklevelek (1458–1526)*. MTA, BTK TTI. Budapest,

Jogi értelemben vett alkotmány fogalmunk csak a XVIII. században keletkezett, és már a *constitutio* szót használta a törvény.²⁶ A *constitutio* a vizsgált korszakban (XV–XVI. sz.) még rendelkezés értelemben volt ismeretes, következésképp azt kell mondanunk, hogy a rendi alkotmány, mint fogalom, csak egy visszavetítés, de csak, mint fogalom, mert a valóságban, a gyakorlatban természetesen létezett. E kifejezést megelőzően, ugyanis sarkalatos jogainkról, régi szabadságainkról, kiváltságainkról, szokásainkról, mentességeinkről szóló formulák jelentek meg a korabeli dokumentumokban, amint azt a farkashidai oklevél (1490) is tartalmazza.²⁷

Az ország szabadságát az alkotmány magjának nevezi *Bónis György*, aki szerint az magában foglalja a nemesek kiváltságait, az úri joghatóságot, a szolgáltatásoktól való mentességet, de egyben az ország szokásjogát és kötelezettségét is.²⁸ Az idézett, „*a mi hű alattvalóinkat békés nyugalomban, jó törvények alatt, a karok és rendek mindenikét régi szabadságában megtarthassuk*” fordulatú királyi óhaj nem más tehát, mint az alkotmány megtartására, és a másokkal is való megtartására irányuló törekvés ékes bizonyítéka. Azt, hogy mit értettek sarkalatos jogok alatt, szintén egy XVIII. századi törvény árulja el nekünk, azon ugyanis a Werbőczy dekrétumának *primae nonusában* felsorolt négy legfőbb nemesi szabadságot – azaz a királyi bíraskodás alá tartozást, a letartóztatás tilalmát, az adómentességet, és az ellenállási jogot – értették.²⁹ Azt a négy legfőbb szabadságot, amelyre lényegében – erős tartóoszlopait képezve annak – felépült az egész alkotmány. Következésképpen így lehet összefűzni a sarkalatos jogok és rendi alkotmány fogalomrendszerét.

A rendi alkotmány egyik legsajátosabb elemének és a későbbi centralizációs kísérletekkel szembeni védekezés egyik legfontosabb eszközének többek között éppen a Werbőczy által írásba foglalt szokásjog bizonyult, mivel – mondja Werbőczy – „*a szokás az erkölcsökből származott az a jog, amely törvény hiányában törvény gyanánt szolgál*”³⁰ illetve, hogy „*a szokás az a jog, amelyet erkölcsseivel hoz be az, aki közhatalmával törvényt alkothat*”.³¹ A szokásjog kezdetben a jogéletnek meghatározó eleme volt, hiszen az írásbeliség széles körben történő elterjedése előtt ez volt az irányadó jogi norma, amely a jogalkalmazást és jogkövetést is egyaránt dominálta. Ahogyan az írott jogforrások (törvény) fontossága megnőtt, úgy szorult háttérbe az íratlan vagy írott szokásszerűség. A szokásjog jellege az írásba foglalás következtében nem változott meg, az to-

2012. [a továbbiakban: Szapolyai oklt.], HEGYI Géza – W. KOVÁCS András (szerk.): *A Szilágyság és a Weselényi család (14–17. század)*. Erdélyi Tudományos Füzetek 277. Kolozsvár, 2012.

²⁶ MÁRKUS DEZSŐ (szerk.): *Corpus Juris Hungarici*. Franklin. Budapest, 1899–1901. [a továbbiakban: CJH.] 1791. évi X. tc.

²⁷ Lásd a farkashidai oklevelet CJH. (1490) 2§, amelyben ígéri a megválasztott Jagelló Ulászló, „*quod regnum Hungariae cum coeteris regnis, provinciis sibi subiectis dominosque praelatos, et barones, omnes ecclesias, ecclesiasticasque personas, ac nobliles, et civitates, nec non caeteros incolas, et inhabitatores ipsius regni, conservabimus in antiquis iuribus, privilegiis, immunitatibus, libertatibus, et consuetudinibus approbatis, in quibus scilicet per divos quondam reges conservati, quibusque gavis, et usi fuerunt*”.

²⁸ BÓNIS György: *Hűbériség és rendiség a középkori magyar jogban*. Erdélyi Tudományos intézet. Kolozsvár, 1948. 542. p.

²⁹ CJH. 1741. évi VIII. tc.

³⁰ HK Prol.10. „*consuetudo est ius quoddam moribus insitutum, quod pro lege suscipitur, cum deficit lex*”.

³¹ HK. Prol.10. 1. §. „*consuetudo [...] est ius quoddam, moribus illius introductum, qui autoritate publica legem condere potest*”.

vábbra is szokásjog maradt.³² Az írott és a nem írott jog évszázados küzdelme volt ez a harc, amely csak jóval később (1848) hozta meg az írott jog, azaz a törvény diadalát a szokásjoggal szemben.³³ Ez utóbbi homlokegyenest szembehelyezkedett azzal a jogfelfogással, amelyet még Werbőczy úgy határozott meg, hogy a szokásjog hármassal rendelkezik: „*interpretativam, est enim legum interpret optima*”, „*imitativam, quia imitatur legem, ubi deficit lex*”, „*obrogatoriam, quia derogat legi, quando est contra legem*”.³⁴ Azaz törvényt magyaráz, törvényt pótol, és törvényt ront, amely tehát egyértelműen meghatározta a törvény helyét, annak ugyanis csak a szokás értelmezésével volt szerepe a régi jogéletben. Az írott jogforrás (törvény, rendelet) nem volt magasabb rendű a szokásjogi normánál.

A rendi jogalkotás

Werbőczy – nyilván egyetemi tanulmányai nyomán szerzett klasszikus műveltsége, a tomista hagyományok és jogfelfogás nyomán – különbséget tesz törvény és jog között. Werbőczy még tudta, hogy a törvény csak fajja a jognak – „*unde jus nomen generale est; et lex species juris est. Omne enim jus legibus et moribus, hoc est: jure scripto, et non scripto constat*”³⁵ –, a jog a nem (genus), a törvény a faj (species). Mivel pedig a jog az igazságból származik – „*jus [...] quod a justitia derivatur*” – ebből következik, hogy a törvényeknek az isteni (természeti) jogból kell eredniük, különben azoknak ereje nem lesz „*ideo leges humanae emanare debent a lege divina. [...] Lex ergo, contra legem divinam, nec populi assensu, nec consuetudine diuturna est valida*”.³⁶ Werbőczy tehát a klasszikus-tomista filozófia talaján állott. Többen állították már, hogy a Hármaskönyv prologusát nem maga Werbőczy írta – mondván, hogy nem volt meg hozzá a teológiai-jogfilozófiai műveltsége – hanem egy papi személy. Többek között azért is érdekes – azon túl, hogy bizonyítani sem lehet –, hiszen Werbőczy biztosan járt egyetemre, ott egyházjogot is tanulnia kellett, tehát a műveltsége megvolt ahhoz, hogy ő maga írja le a jogelméleti fejtegetéseket. Azt se felejtjük el továbbá – és ez ugyancsak Werbőczy teológiai ismeretekben való jártasságára utal –, hogy a Worms-i birodalmi gyűlésen (1521) II. Lajos követeként és Habsburg V. Károly császár vendégeként – felismerve a lutheri mozgalomban rejlő és különösen a Magyar Királyságot közvetlenül fenyegető (politikai) veszélyt, azaz a kereszténység egységének megbontását épp a legnagyobb oszmán-fenyegetés idején³⁷ – szembeszállt Lutherrel magával is, amelyről a

³² RADY: i. m. 2015, 20. p.

³³ Íratlan jogforráson a szokásjogot értjük, amely lehetett írásba foglalva is, de nem volt olyan módon kihirdetve, mint a törvények, amelyeket az országgyűlés és a király együtt megalkotott, majd a király szentesített, és megküldött a vármegyéknek. Ez utóbbit tekintjük írásba foglalt jognak.

³⁴ HK. Prol. 11. 3–5. §.

³⁵ HK. Prol. 2. 1. §.

³⁶ HK. Prol. 6. 7. §.

³⁷ 1521 aug. 29-én foglalta el az ország déli kapujának számító Nándorfehérvárt a török, így ennek fényében Werbőczy vezette magyar küldöttség az év eleji erélyes fellépése Luther ellen még inkább érthetőnek tűnik. Nándorfehérvár harmadik török ostromára lásd: PÁLOSFALVI Tamás: *Nikápolytól Mohácsig (1396–1526)*. Zrínyi Kiadó. Budapest, 2005. Werbőczy előre lát(hat)ta amit mi utólag tudunk (a kirobbanó XVI–XVII. századi val-

pápai nuncius Rómába tett jelentésében úgy fogalmaz, hogy „Luther a magyarok meggyőző érveire adott válaszában nem viselte magát ügyesen”.³⁸

A törvényhozást Werbőczy egyértelműen a király és a nemzet közös aktusának mondja – „minekutána a katolikus hitre tértek és maguknak önként királyt választottak, úgy a törvényhozásnak, mint bármely birtok adományozásnak és minden biráskodásnak hatalmát és jogát az uralkodással és kormányzással együttesen ez ország szent koronájának, melylyel Magyarország mindenik királyát megkoronázni szokták, joghatóságára és következképen a mi törvényesen rendelt fejedelmünkre és királyunkra ruházták át. És így ettől fogva a királyok a törvényeket a nép összehívása és megkérdezése mellett kezdték alkotni, a mint ez korunkban is történni szokott”³⁹ –, amely meghatározás annyira hűen adja vissza a valóságot, hogy arra mint követendő normára később (1635) a törvény is csak visszautal.⁴⁰

Ferdinandy Gejza kiválóan megadja a törvény (dekrétum) fogalmát, amely a jogalkotásnak e részét évszázadokig (XV–XX. sz.) lefedte és e szerint azon „oly írásba foglalt állami akaratot kell érteni, mely az alkotmányban meghatározott módon, a király által egybehívott országgyűlésen alkotmányszerűen tárgyalatván, elfogadtatván, a törvényesen (értsd alkotmányszerűen) megkoronázott király által helyeseltetik és szentesítetik, s aláíratván és pecséttel ellátatván, az alkotmányban meghatározott módon kihirdetetik”.⁴¹ A fogalomnak gyakorlatból vett példákkal kívánok értelmezési keretet adni. A „király által egybehívott országgyűlés” is több alkalommal törést szenvedett, különösen interregnum idején, lásd 1445-ben, 1458-ban az országtanács, több alkalommal Hunyadi kormányzó⁴², 1490-ben maga Beatrix⁴³ hívta össze az országgyűlést. Rendesen tehát az uralkodót illetve az országgyűlés összehívásának és feloszlásának joga, a Jagelló-korban azonban a legkritikusabb politikai helyzetben az is előfordult, hogy az uralkodó kénytelen volt belenyugodni az összehívásába (1505) vagy beletörődni a megtartásába (1525).⁴⁴

A XV. század elejétől⁴⁵ azonban nem lehetett a törvények közé iktatni olyan rendelkezéseket, amelyek esetében az országgyűlésen történő „alkotmányszerűen tárgyalatván, elfogadtatván” kitétel hiányzott, és ha ilyenre történt is kísérlet – mint Habsburg Rudolf király (1576–1608) idejében a Corpus Jurisba ’becsempészett’ híres XXII. cikkely⁴⁶ –, annak jogi relevanciája nem volt. Az országgyűlési törvényjavaslatok előterjesztésének döntő része a király(i udvar) részéről érkezett, ezt a dekrétumok szövegéből könnyen megállapíthatjuk, erre maga Werbőczy is utal „a fejedelem mindazáltal egyedül a maga akaratából és önkényesen, kiváltképen az isteni és természeti jogot sértő

lášháborúkat) és nádorsága idején igyekezett is fellépni a reformáció ellen tetteleg is, lásd: *CJH*. 1525. évi IV. (1525. évi IV. tc.)

³⁸ FRAKNÓI VILMOS: *Werbőczy István életrajza*. Magyar Történelmi Társulat. Budapest, 1899. 173. p.

³⁹ *HK*. II. 3. 2§.

⁴⁰ *CJH*. 1635. évi XVIII. tc.

⁴¹ FERDINANDY GEJZA: *Az arany bulla. Közjogi tanulmány*. MTA. Budapest, 1899. 9. p.

⁴² GÁBOR GYULA: *A kormányzói méltóság a magyar alkotmányjogban*. Athenaeum. Budapest, 1920.

⁴³ BERZEVICZY ALBERT: *Beatrix királyné (1457–1508)*. Magyar Történelmi Társulat. Budapest, 1908.

⁴⁴ KUBINYI ANDRÁS: *A magyar országgyűlések tárgyalási rendje 1445–1526*. Jogtörténeti Szemle. 2006. 2:3–11. pp.

⁴⁵ *CJH*. 1435. évi (II.) dekrétum előbeszéd 3. §.

⁴⁶ KÁROLYI ÁRPÁD: *A huszonkettedik artikulus. (Az 1604. évi XXII. törvénycikk.) Történelmi tanulmány*. Budapesti Szemle 1889. májusi füzetéből. Franklin, Budapest, 1899.

dolgokban és az egész magyar nemzet régi szabadságának ártalmára semmit sem rendelhet; hanem össze kell hívnia és megkérdeznie a népet; ha vajjon ennek az ilyen törvények tetszenek-e vagy sem? a kik ha igennel felelnek, azontúl az ilyen végzéseket (az isteni és természeti jog mindig épségben maradván) törvényekül tartjuk meg”. Ha az országgyűlés nem fogadta el a királyi előterjesztést – kiváltképp a királyok örökösödési szerződéseinek becikkelyezését (1463⁴⁷, 1491⁴⁸ 1515⁴⁹) – akkor abból törvény természetesen nem lett.

És fordítva is, az országgyűlés által (akár előterjesztett és) elfogadott rendelkezés csak akkor lesz törvény, ha „a törvényesen (értsd alkotmányszerűen) megkoronázott király által helyeseltetik és szentesítetik” vagy ahogy Werbőczy is mondja „többnyire pedig, közös megegyezéssel, maga a nép is elhatároz valamit, a mit a közjóra hasznosnak itél és írásban terjeszti a fejedelem elé, kérvén, hogy erre nézve neki törvényt adjon és ha maga a fejedelem az ilyen végzéseket elfogadja és helyben hagyja, akkor az törvényerőre emelkedik s azonnal törvénynek kell tekintenünk”.

Azaz a szentesítési jog erős pozíciót biztosított a jogalkotás terén az uralkodónak, amellyel azok tudtak is élni, még a sokszor gyengekező bábnak titulált Jagellókirályaink is. Nyilvánvalóan a jogalkotás – mint részben politikai alkuk eredménye – részben függött a politikai garnitúra – különösen a király – személyes kvalitásától, aktivitásától, amely rányom(hat)ta bélyegét annak jellegére. Különösen érdekes lehet ennek kérdése a Jagellók tekintetében, ahol az ’alkalmatlan, nemtörődöm uralkodóképet’ cáfolja újabban *Neumann Tibor*, amikor a mátyási időkkel összehasonlítva kimutatja, hogy Ulászló legalább annyiszor érte el rendkívüli (egyforintos) adó megszavazását a sokszor tömeges országgyűlésen a nemesség körében, mint Mátyás a követi országgyűlésen vagy sokszor csak a királyi tanácsban,⁵⁰ de Mátyáséval szemben Ulászló személyes részvétele a közügyek intézésében is kiemelkedő.⁵¹

A korszakból (1490-1526) jóval több (44) országgyűlésről⁵² van biztos és hiteles tudomásunk, mint amennyi dekrétumot (13) kibocsátottak⁵³ ez időben, ennek okát jórészt az uralkodó szentesítési jogában kell látnunk. A kép további árnyalására szolgál az, hogy több országgyűlés (5) által elfogadott ’dekrétumot’ ismerünk, amely a királyi szentesítés elmaradásának következtében nem lett törvény, köztük az elhíresült rákosi

⁴⁷ BARISKA ISTVÁN: *II. Pius és az 1463. évi békeszerződés*. Vasi Szemle 62. 2008. 4:423–438. pp.

⁴⁸ NEUMANN TIBOR: *Békekötés Pozsonyban – országgyűlés Budán. A Jagelló-Habsburg kapcsolatok egy fejezete (1490–1492)*. (Első közlemény.) Századok 144. 2010. 2:335–372. pp. NEUMANN TIBOR: *Békekötés Pozsonyban – országgyűlés Budán. A Jagelló-Habsburg kapcsolatok egy fejezete (1490–1492)*. (Második közlemény.) Századok 145. 2011. 2:293–347. pp.

⁴⁹ HERMANN ZSUZSANNA: *Az 1515. évi Habsburg-Jagelló szerződés. Adalék a Habsburgok magyarországi uralmának előtörténetéhez*. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1961.

⁵⁰ NEUMANN TIBOR: *A királyi hatalom és az országgyűlés a Jagelló-kor elején*. In: Dobszay Tamás et al. (szerk.): *Rendiség és parlamentarizmus Magyarországon a kezdetektől 1918-ig*. Budapest, Országgyűlés Hivatala, 2013. 46–54. pp.

⁵¹ NEUMANN TIBOR: *Királyi aláírás és pecséthasználat a Jagelló-kor elején*. Turul 83. 2010. 33–53. pp.

⁵² Még az utóbbi években is kerültek elő bizonyítékok a korszak országgyűléseinek kapcsán, C. Tóth Norbert bizonyította újabban, hogy 1514 tavaszán a keresztes had kiállításáról, rendkívüli adó kivetéséről nem a királyi tanács, hanem országgyűlés keretében döntöttek, lásd: C. TÓTH NORBERT: *Az 1514. márciusi országgyűlés. Politikatörténeti események Magyarországon a parasztháború kitöréséig*. In: C. Tóth Norbert – Neumann Tibor (szerk.): *Keresztesekből lázadók. Tanulmányok 1514 Magyarországról*. MTA BTK TTI Budapest, 2015. 31–79. pp.

⁵³ *DRMH IV*. 2012.

végzést (1505).⁵⁴ Külön vita tárgyát képezi az 1507. évi dekrétum, amelyben sem preambulum sem zárórész (befejezés) nincs, *Mikó Gábor* azonban 1513-ra teszi a dekrétum keletkezésének időpontját, azzal, hogy a dekrétum létezésének hitelességét nem lehet megkérdőjelezni.⁵⁵ A törvény következő fogalmi eleme az „*aláíratván és pecséttel ellátatván*” önmagában azonban még nem elegendő, éppen Werbőczy Hármaskönyvének esete mutatja ezt. Az utolsó fogalmi elem a „*meghatározott módon kihirdettetik*” – e korban a vármegyéknek való megküldés – a Tripartitum kapcsán elmaradt ugyanis. Az 1514 őszen tartott országgyűlésen elfogadott törvények (köztük a Tripartitum) kihirdetését az udvar – kivárva a Dósa-felkelés leverésében nagy hatalomra és tekintélyre szert tett⁵⁶ Szapolyai vajda (1510-1526) bel- és külpolitikai helyzetének megrendülését (amely 1515 tavaszán egy törökkel szembeni vesztes csata után be is következett, majd év vége felé Szapolyai Borbála lengyel királyné halálával⁵⁷ tovább romlott) illetve az udvar külpolitikai helyzetének javulását⁵⁸ – húzta-halasztotta, és arra csak az erélyes vármegyei rendi ellenállást követően (bár minden valószínűség mellett a törvények megváltoztatott szövegével) került sor.⁵⁹

Tringli István szerint „*megyei önkormányzatról a 16. század előtt beszélni teljes anakronizmus. Ugyan miféle önkormányzat az, ahol a király hadba hívó parancsára a megye nemességének fel kell kelnie, ha királyi parancsra az adóbehajtásban a szolgabíráknak részt kell venniük, ha a központi bíróság utasítására vizsgálatot kell végezniük?*”⁶⁰ Sarkos álláspont. Tegyük fel a kérdést fordítva! Egészen más megvilágításba kerül a dolog. Miféle központi hatalom az, aminek döntéseit – központi végrehajtó szervek ’területi kirendeltsége’ híján az önkormányzat – illetve a vármegyei birtokosok által választott önkormányzati tisztikar⁶¹ – hajtja végre, ahol a központi adókat nem egy központi szerv hanem az önkormányzat jogosult beszédni és továbbítani azt a királyi kincstárba,⁶² ahol az

⁵⁴ KUBINYI ANDRÁS: *Az 1505-ös rákosi országgyűlés és a szittyia ideológia*. Századok 140. 2006. 2:361–374. pp.

⁵⁵ MIKÓ GÁBOR: *Ismertlen országgyűlési emlékek a Jagelló-korból: Adatok az 1507 és 1514 közötti országgyűlések történetéhez, valamint Werbőczy Hármaskönyvének elkészültéhez*. Történelmi Szemle LVI. 2014. 455–480. pp.

⁵⁶ NEUMANN TIBOR: *Szapolyai János és a Dózsa-féle parasztháború*. Szabolcs-szatmár-beregi Szemle 50. (2015) 1:75–83. pp.

⁵⁷ REKETYÉS MÁRIA: *Adalékok Szapolyai Borbála lengyel királyné trónrajutásának előzményeihez és uralkodásához*. Miskolc, 2004.

⁵⁸ HERMANN: i. m. 1961, TRINGLI ISTVÁN: *A kettős házassági szerződés (1515)*. In: Toma Katalin (szerk.): *Magyar Történelmi Archívum. Archív Kiadó. Budapest, 2011. 140–145. pp.*

⁵⁹ MIKÓ GÁBOR: *Az 1514. évi Lukács-napi országgyűlés törvénykönyvének megszületése. A dekrétum eredeti változata*. In: C. Tóth Norbert – Neumann Tibor (szerk.): *Keresztesekből lázadók. Tanulmányok 1514 Magyarországáról*. MTA BTK TTI. Budapest, 2015. 271–318. pp.

⁶⁰ TRINGLI ISTVÁN: *Két szokásjogi norma a közgyűlések működéséről*. Történelmi Szemle XXXIX. 1997. 3–4. 398. p.

⁶¹ Például Gömör vármegye 1572. évi május 21. kelt jegyzőkönyve, amely rögzíti, hogy Lughnay Jánost alispánná, mellé szolgabírókká és esküdtekké, jegyzővé megválasztották a felsorolt személyeket, lásd: TÓTH Péter: *Gömör vármegye közgyűléseinek regesztái I. (1571–1578)*. Borsodi Levéltári Füzetek 35. Miskolc, 1996. 91. p. A Jagelló-kori választások is ehhez hasonlóan zajlottak le, alispánt Bars megyében már 1488-ban választottak, lásd: KUBINYI ANDRÁS: *A Jagelló-kori magyar állam*. Történelmi szemle XLVIII. (2006) 3-4:287–309. pp.

⁶² KÁDAS ISTVÁN: *Nógrád megye adójegyzéke 1457-ből*. In: Weisz Boglárka (szerk.): *Pénz, posztó, piac: gazdaságtörténeti tanulmányok a magyar középkorról*. MTA BTK TTI. Budapest, 2016. 31–82. pp. Mohácsot követően azt is elérték a vármegyék, hogy ne királyi adószedő, hanem maga a vármegye vesse ki az adót, lásd: Gömör vármegye 1586. évi aug. 6.-án kelt közgyűlési jegyzőkönyvét, amely tanúsítja, hogy a közgyűlés a

ország védelmének tekintélyes részét az önkormányzati pénzből (és irányítás alatt) álló hadsereg teszi ki, ahol a központi bíróságok döntéseit, vizsgálati kezdeményezéseit és egyéb percelemekéneit központi szerv híján az önkormányzat hajtja végre?

Különösen is, hogy mind a közigazgatás, mind az igazságszolgáltatás terén a vármegyét megillette a *vis inertiae*, azaz a tétlenség joga. A tétlenség joga/tétlenség ereje (*ius inertiae/vis inertiae*) volt a leghatásosabb eszköz a vármegye kezében a központi akarat érvényesülésének megakadályozására és a fejedelem alkotmányosság szabályait betartó magatartásra való kényszerítésére.⁶³ „*Kezdetben nyilván a törvénytől országos napokon hirdették ki előttük a dekrétumokat. Később a rendi önkormányzat javaslatokat is tehetett, a helyi kihirdetés szerepét is vállalta, és kifogásolási joga is volt, akkor, ha álláspontja szerint alkotmány- és szokásellenes volt a megküldött dekrétum. A szembe- szegülés jogát az Aranybulla rögzítette 31. §-ában*”.⁶⁴ A passzív ellenállást már Hunyadi Mátyás dekrétuma biztosította, az igazságszolgáltatást illetően kimondta, hogy a királynak az ország régi bírói szokásával ellentétes levele meg nem tartandó.⁶⁵ Ebbe a folyamatba illeszkedik később, és válik végérvényesen elválaszthatatlan részévé az alkotmánynak az a szabály, amely felhatalmazta az alispánt, hogy a törvényes fedezettel nem bíró királyi rendeletet, parancsot – eleinte csak az adóügyekben⁶⁶ később általános- ságban is kiterjesztve – nem köteles végrehajtani.⁶⁷

A vármegyék a törvények és rendeletek végrehajtásában a Jagelló-korra már rendkívül fontos szerepet tölthettek be, hiszen a közigazgatást területi szinten – amelybe az adó- és hadügyek is beletartoztak – a vármegye látta el. A (fő)ispán, az alispán és a szolgabíró törvényes vármegyei felhatalmazás alapján vezethetett végrehajtást a vármegyében, az e nélkül vezetett végrehajtás törvénytelen volt és ha az kárt okozott, fejevált- ságban is marasztható volt.⁶⁸ Máramaros vármegyében (1457) a törvénytelenül végrehajtást foganatosító alispánokat megverték, egyiket meg is ölték, de a vármegyei tör- vényészék felmentette a hatóságot bántalmazó vádlottakat, mert bebizonyosodott, hogy az alispánok törvénytelen módon jártak el.⁶⁹

Ismert frázis az irodalomban, hogy a *dekrétumok*⁷⁰ a király és a rendek közötti pillanatnyi aktuálpolitikai paktumok, alkuk eredményei voltak, amelyben semmiféle hosszú távú célkitűzések, alapvetések nem fedezhetőek fel. Meggyőződésem szerint korrekció- ra szorul ez a felfogás, annál is inkább, mert a gyakorlat egészen eltérő képet mutat ezzel kapcsolatban. Számos szempont szerint lehet felosztani a törvénycikkelyeket, az előbbi kérdés szerint legalább ketté kell választani a dekrétumokban megjelenő rendelkezéseket. Ezek közül valóban számos cikkely aktuálpolitikai jelentőséggel bír (például

birtokos nemesekre, kik egy eke földdel bírnak 1 forintot, akik ennél kevesebbel azok 50 dénárt, a szegé- nyek pedig 25 dénárt fizessenek.

⁶³ VÖLGYESI i. m. 2015, 224. p.

⁶⁴ ZLINSZKY i. m. 2002, 35. p.

⁶⁵ *CJH.* 1471. évi XII. tc.

⁶⁶ *CJH.* 1504. évi I. tc. 4-6§.

⁶⁷ *CJH.* 1545. évi XXXIII. tc.

⁶⁸ *CJH.* 1495. évi XVI., XVII. tc.

⁶⁹ Máramaros 237. „*Quia exquo ipsi prenati comites causam iniducatem et iniustam ventilassent, ideo quic ipsis contingit per coram ipsis adinvenirent praefatosque Georgium necnon Dragus absque crimine invenimus*”.

⁷⁰ TEKE ZSUZSA: *A dekrétum fogalma és társadalmi szerepe Mátyás korában.* Történelmi Szemle XXIX. (1986) 2:197–218. pp.

a megszavazott rendkívüli hadiadók, azok mennyisége, az (királyi) engedély nélkül épült várak, erősségek lerontásának kimondása, jogsértések orvoslása, személyi kérdések stb.), azonban számos hosszútávú (jobban mondva stratégiai) célkitűzés, alapvetés (mint a nádor rendek és király általi közös választása, a szolgabírák, alispánok (vagy éppen az esküdtek) jogállásának (helybeli birtokosi minőséghez, vármegyei nemesség általi választáshoz kötése) szabályozása, a fiskális és monetáris felségjogok – a rendek és a király közti – dualizmusának rögzítése/megőrzése, a nádori közgyűlések eltörlése, annak jog- és hatáskörének vármegyei törvényszéknek történő átadása) fedezhető fel, amelyek meghatározó jelentőséggel bírtak a közjog fejlődésének iránya tekintetében. Ezeket nem tekinthetjük pillanatnyi politikai paktumnak, egyezségnek még akkor sem, ha volt ilyen vetülete/kiváltó oka, mint például Héderváry Lőrinc nádor százados szokásjogot⁷¹ sértő önkényes királyi kinevezése⁷² kapcsán törvényben kimondott nádorválasztás⁷³ vagy a Garayt⁷⁴, ecsedi Báthoryt illetve Werbőczyt nádorságából elmozdító eseményeket⁷⁵ követően rögzített élethosszig tartó hivatalviselés szabálya.⁷⁶ Ahogy Zlinszky János megfogalmazta: „*a rend részben nyilván a régi törzsi szokások során alakult ki, de adott történelmi pillanatban közös döntés is formálta: törvényhozói aktus, szer, társadalmi-nemzeti szerződés a hatalmat megosztó nemzeti elemek között. A szokást alkotmányozó döntés egészítette ki, tette teljessé, hogy aztán a történelmi szükségletek és a hatalom hordozóinak egyénisége alakítsa, tartalommal töltse ki*”.⁷⁷

Mindehhez kapcsolódik még a vármegyék statútumalkotási joga, azaz a vármegyei önkormányzat, mint közösség saját belső ügyeiben való szabályalkotása, amelyet Werbőczy is tárgyalt művében. E szerint a vármegyék mint önálló törvényhatóságok saját jogalkotással bírnak úgy közigazgatási, mint perrendtartási kérdésekben – a törvények hízagaiban – azzal a megszorítással, hogy törvényeket vagy országos szokásjogot nem sérthetnek.⁷⁸ A vármegyei közgyűlésen minden, a vármegyében birtokos nemes részt vehetett, ott szavazati joga volt azzal a megszorítással, hogy a döntéseket a méltóságra és tudományra nézve előkelőbbek javára tekintettel hozzák: „*Az ilyen határozatokat és statutumokat pedig a nép többségével és józanabb részével kell hozni és megállapítani,*

⁷¹ 1342-től kezdve a nádort az országgyűléssel együtt választotta a király, ezt a szokásjogi gyakorlatot sérti meg Zsigmond azzal, hogy egyedül nevezi ki Héderváryt Pálóczy Mátyus halála (1437) után a nádori székbe, lásd bővebben: C. TÓTH NORBERT: *A Magyar Királyság nádora. A nádori és a helytartói intézmény története (1342–1562)*. Budapest, 2016.

⁷² RADVÁNSZKY BÉLA – ZÁVODSZKY LEVENTE: *A Héderváry-család oklevéltára I.* MTA. Budapest, 1909. [a továbbiakban: *Héderváry oklt.*] 155. „*Nos Sigismundus dei gracia Romanorum imperator semper augustus ac Hungarie, Bohemie, Dalmacie, Croacie etc. rex memorie commendantes, quod [...]eundem honorem seu officiolatum palatinatus simul cum universis suis iuribus, iurisdictionibus, prerogativis, libertatibus, honoribus et privilegiis, quibus ceteri ipsius regni nostri Hungariae palatini pro tempore constitui quolibet consuetudine videlicet aut de iure freti sunt et gravisi, eidem Laurencio de Hedrehwaar*”.

⁷³ C. TÓTH NORBERT: *Nádorváltások a Zsigmond-korban (1387–1437)*. Az 1439. évi 2. tc. nyomában. In: Mikó Gábor – Péterfi Bence – Vadas András (szerk.): *Tiszteletkőr. Történeti tanulmányok Draskóczy István egyetemi tanár 60. születésnapjára*. ELTE Eötvös Kiadó. 2012. Budapest, 53–65. pp.

⁷⁴ Garay László nádort (1447–1458) a törvényi és szokásjognak megfelelően, bizonyosan országgyűlésen mozdították el hivataláról, lásd: C. TÓTH NORBERT: *Nádorváltás 1458-ban. Mátyás király első országgyűlésének időpontja*. Turul 84. 2011. 98–101. pp.

⁷⁵ SZABÓ DEZSŐ: *A magyar országgyűlések története II. Lajos korában*. Hornyánszky. Budapest, 1909.

⁷⁶ *CJH*. 1526. évi XXII. tc.

⁷⁷ ZLINSZKY JÁNOS: *Történeti alkotmányunk fejlődése I.* Magyar Szemle 11. 2002. 3-4:32. pp.

⁷⁸ *HK*. III. 2. 1. §, 5. §.

mert különben azokat a nép vagy közönség statutumainak nem nevezhetjük. Ha pedig a nép két részre oszlanék, akkor a józanabb és előkelőbb rész határozata áll meg. Józanabb és előkelőbb részének pedig azt nevezzük, a melyikben a méltóságra és tudományra nézve jelesebb és hirnevesebbek vannak”.⁷⁹ Ezzel is a jogalkotás minőségét kívánták megőrizni, és a hivatalviseltek, jogban járatosabbak ’helyzetben tartását’ biztosítani.

Közgyűlési jegyzőkönyveket a vármegyékben a XVI. század második felétől, utolsó harmadától vezettek rendszeresen. Ezek közül ha a – török dúlás által nem vagy kevésbé érintett, és ennek is köszönhetően az egyik leggazdagabb forrásként fennmaradt – felvidéki vármegyei jegyzőkönyveket vesszük kézbe azt állapíthatjuk meg, hogy gyakorlatilag a legkülönbözőbb jogterületeket érintették a vármegyék a statútumaikban.

Werbőczy jogforrástana

Werbőczy úgy tartotta tehát, hogy a törvény, ha későbbi mint a szokás, akkor lerontotta azt, a helyi szokás azonban akár a későbbi törvényt is leronthatta de csak helyben, országosan már nem. Nagy valószínűséggel a leginkább szokásjogon alapuló bírói gyakorlatra érthetjük ezt, bár mint látni fogjuk, ellenpéldát is tudunk felhozni a bírói jogalkalmazás szokásjogi és törvényi megalapozottságára. Ez fordítva is állt, mert a később keletkezett szokás is leronthatta a korábbi törvényt.⁸⁰ Az élet túlhaladta a törvényi rendelkezést, akár a körülmények megszűnésével, és a bírói gyakorlatból való kikopással ez szintén érthető álláspont. A kiváltság (privilegium) esetében más volt a helyzet, azt ugyanis csak akkor törölhette el a későbbi általános törvény (lex generalis), ha az kifejezetten utalt rá, mint például Visegrád kiváltságai esetében.⁸¹ A kiváltság így a későbbi törvényt is lerontja⁸² túl azon, hogy a kiváltságot a vármegyében ugyanúgy ki kellett hirdetni mint a törvényeket.⁸³ A korábbi törvényt a későbbi kiváltság természetesen lerontotta, de csak adott körben.⁸⁴ A vármegyék statútumai⁸⁵ nem ellenkezettek sem az

⁷⁹ HK. III. 2. 7§.

⁸⁰ HK. Prol. 12. 2§.

⁸¹ HK. II. 8. 1§., lásd: *CJH.* 1498. évi XXXIX. tc., amely Visegrád város kiváltságait kifejezetten eltörölte.

⁸² Lásd például Mátyás adószedőknek adott parancsát: HORVÁTH RICHÁRD: *Győr megye hatóságának oklevelei (1328–1525)*. A Győri Egyházmegyei Levéltár kiadványai. Győr, 2005. 57. p.

⁸³ SZAKÁLY FERENC: *Ami Tolna vármegye középkori okleveleiből megmaradt (1314–1525)*. Szekszárd, Wosinszky Mór Múzeum, 1998. 75. p. [a továbbiakban: Tolna]. A továbbiakban (is) az összes hivatkozott megyei hatósági oklevélnél nem a forráskiadványok oldalszámát, hanem az oklevelek sorszámát tüntetem fel (például ez az oklevél: Tolna 75.) Czilley Borbála királyné 1413-ban kelt, Tolna vármegyének írott levelében arról értesíti az alispánt és a vármegyét, hogy Gadányi Mihály nemes úr minden birtokát és minden birtokjogát érintő ügyében személyesen fog ezentúl ítélni, azaz kiveszi a vármegye joghatósága alól, s ennek kihirdetését rendeli el.

⁸⁴ Ennek adományozása nyilvánvalóan politikai erőviszonyoktól is függött, ékes példája ennek, hogy a nemesség eléri az 1495-ös országgyűlésen, hogy minden vármegyében birtokost a vármegye joghatósága alá helyezzenek, amelyet az uralkodó is elfogad, lásd: *CJH.* 1495. évi XV. tc., ezzel szemben Ulászló az év decemberében terebesi Perényi Gábornak már olyan kiváltságot adományoz, amellyel személyét és birtokait kivonja a nyáron elfogadott törvény hatálya alól, lásd: *Perényi okl.* 676. A bárók (és módosabb nemések) ezen törekvése ellen a nemesség időről-időre fellépett Mátyás és a Jagelló-korban is, lásd: *CJH.* 1486. évi XXI. tc., a már említett 1495. évi XV. tc. és az 1526. évi XXXIII. tc.

⁸⁵ Felvidéki vármegyék statútumainak okleveles forráskiadásaira lásd újabban: TÓTH PÉTER – BARSZ JÁNOS: *Borsod vármegye statútumai (1578–1785)*. Borsodi Levéltári Füzetek 23. Miskolc, 1989. TÓTH PÉTER:

országos szokással sem a törvénnyel.⁸⁶ A szokásjognak óriási szerepe volt, amit mi úgy ismerünk, mint királyaink törvényei, azok csak a felületét karcolták a hazai (szokás)jognak. A feudális-rendi társadalomban a törvénynek alárendelt szerep jutott, amely fölött a szokásjog és a szokásszerűség dominált. Ráadásul, ha a korábbi szokást lerontó újabb törvény később hatályát veszítette – mint például Anjou Lajos 1351-ben az I. Aranybulla IV. cikkelyét hatályon kívül helyezte – akkor visszaállt a korábbi szokásjog.⁸⁷ A legalitás (joghoz kötöttség) mellett még nagyobb jelentőségű volt a legitimitás, amely azt mutatta meg, hogy mi tekinthető az emberek belső meggyőződése szerint is jognak. Ezt pedig a szokásjog volt hivatott szolgálni, hiszen azt mindenki ismerhette, mert a mindennapi élet része volt, és ennek következtében alakulhatott ki a gyakorlat, miszerint a törvények is csak a bírói jogalkalmazás útján váltak az országos jognak a részévé. 1500 előtt⁸⁸ a törvények csak a királyok életére voltak hatályosak, azokat a következő királyoknak meg kellett erősíteniük. Ha ezt nem tették meg, akkor azok hatályukat veszítették.

Magyarországon a szokásjog meg tudta akadályozni a római jog teljes körű recepcióját,⁸⁹ nálunk nem került arra olyan módon sor, mint ahogyan az a Szent Római Birodalomban az 1495. évi worms-i birodalmi gyűlésen keresztülvitt reformok keretében történt,⁹⁰ ahol így „az új pénzgazdálkodás és a római jog bevezetése következtében vidéken is megváltozott a kapcsolat a földesurak és a parasztok között. [...] Az átrendeződés során viszont a parasztok többségét megfosztották attól a korábbi jogától, hogy szabadon használhassa a mezőket, erdőket, és a vizeket [...]. A hatalom birtokosait szolgálta most a keresztény erkölcstől függetlenített jogrend”.⁹¹ Természetesen a római jognak volt hatása a magyar jogéletre⁹², hiszen a peregrinatio révén a külföldi egyetemjárás⁹³ következtében a legfelső és legműveltebb bírói rétegben, a királyi udvarban, püspöki székhelyeken⁹⁴ és a felsőbbíróságokon a jog hiátusát római jogi megoldásokkal próbálták

Gömör vármegye közgyűléseinek regesztái I. (1571–1578). Borsodi Levéltári Füzetek 35. Miskolc, 1996. TÓTH PÉTER: Zemplén vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái II. (1561–1563). Borsodi Levéltári Füzetek 40. Miskolc, 2001. TÓTH PÉTER: Borsod vármegye közgyűlési és törvényszéki jegyzőkönyvei I. (1569–1578). Borsodi Levéltári Füzetek 51. Miskolc, 2008. TÓTH PÉTER: Gömör vármegye közgyűlési és törvényszéki jegyzőkönyvei II. (1580–1587). Borsodi Levéltári Füzetek 52. Miskolc, 2011.

⁸⁶ HK. III. 2. 5. §.

⁸⁷ CJH. 1351. évi Dekrétum Előbeszéd 11. §.

⁸⁸ CJH. 1500. évi. XLIII. tc.

⁸⁹ ZLINSZKY JÁNOS: Werbőczy és a római jog recepciója. In: Máthé Gábor (szerk.): A magyar jog fejlődésének fél évezrede: Werbőczy és a Hármaskönyv 500 esztendő múltán. Nemzeti Közszerkesztési és Tankönyvkiadó. Budapest, 2014. 203–211. pp.

⁹⁰ A birodalmi kamarai bíróság (Reichskammergerichts) előtti perben a római jog alkalmazását rendelte el a Worms-i reform, abban az esetben, ha sem a városi jog, sem a tartományi jog nem szabályozta az adott kérdést. Lásd bővebben: MARÍA J. ROCA FERNÁNDEZ: La recepción del ius commune por el tribunal superior del Sacro Imperio Romano Germanico. e-Legal History Review 10. 2010. 2:1–34. pp.

⁹¹ HABSBURG Ottó: V. Károly. Európa. Budapest, 1994. 109. p.

⁹² KOMÁROMI László: A bizánci hatás kérdése a középkori magyar jogban és a magyarországi egyházjogban. Pázmány Press. Budapest, 2013.

⁹³ BÓNIS GYÖRGY: A jogtudó értelmiség a középkori nyugat- és közép-Európában. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1972. Újabbán lásd: SZABÓ ANDRÁS PÉTER: Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban – egy nélkülözhetetlen adattár „koraiújkorász” szemmel. Történelmi Szemle LVI. 2014. 1:133–170. pp.

⁹⁴ A főpapság tagjainak egyetemi végzettségére vonatkozóan lásd: FÜGEDI ERIK: A XV. századi magyar püspökök. Történelmi Szemle VIII. 1965. 4:477–498. pp. Fügedi kutatásából kiderül, hogy a nemesi és jobbagyszármazású főpapok közül többen jártak egyetemen, mint a főnemesi vagy polgári származásúak kö-

megtölteni de a rendi jogéletben a magyar szokásjog dominanciáját megtörni nem tudták.⁹⁵ Werbőczy hangsúlyozza is a hazai jog magyaros jellege megőrzésének szükségességét, ellenkező esetben ugyanis az „*új törvények behozatalával Magyarország egész nemességének jogai szükségképp semmivé lennének*”.⁹⁶ A jogalkalmazók⁹⁷ jelentős része nem járt egyetemre, nem ismerte tüzetesen a *ius commune*⁹⁸ rendelkezéseit – annak csupán a hazai szokásjogba, bírói gyakorlatba ivódott elemeit, de azt is csak a hazai jogon keresztül –, a jogot a vármegyében, a családban, az úriszéken, a szomszédoktól, tehát szokásjogi (azaz a magyar, hazai jogi) ismeretek szerzésével sajátította el. Ennek következtében a szokások ismerete és alkalmazása uralkodott a jogélet fölött. Nem véletlenül mondja Werbőczy, hogy „*ha a fejedelem meghagyja, hogy a jog szerint kell ítélni, akkor a bíró meghozhatja ítéletét a szokás és az illető hely statútumai szerint is*”.⁹⁹ Ezt az állapotot konzerválta még inkább Werbőczy Hármaskönyve – ami elsősorban nem a jogászai közönségnek készült¹⁰⁰ –, amely kellően ’forgatott’ volt a jogalkalmazók körében,¹⁰¹ és ami így szükségszerűen védte is a hazai jogot a külső behatásoktól.

Jogalkotás – jogalkalmazás

A jog három eleméből (jogalkotás-jogalkalmazás-jogtudat) leggyorsabb természetesen a jogalkotás, lassabb a jogalkalmazás, még lassabb a jogtudat. Meg kell jegyeznünk ugyanakkor, hogy az irodalomban ugyancsak közismert állásponttal – miszerint a jogalkalmazók (bírók) nem ismerték a törvényeket, helyette a szokásjog alapján jártak el – szemben számos gyakorlati példát tudunk felhozni. A Jagelló (I.) Ulászló idején felállított és időközben feledésbe merült vármegyei esküdti intézményt¹⁰² a *Decretum Maiussal* (1486) Mátyás elevenítette fel újra a nádori közgyűlés eltörlése okán a vármegyei törvényszék megerősítésére, amelyben tizenkét jómódú és helyben lakó esküdt – a (fő)ispán és a vármegye közönsége általi – választását rendelte el a perbeli cselekmények – tanúvallomás,

zül., MÁLYUSZ ELEMÉR: *Egyházi társadalom a középkori Magyarországon*. Budapest, Műszaki Könyvkiadó, 2007., Lásd újabban: KRISÓF ILONA: *Egyházi középréteg a középkori Váradon (1440–1526)*. Pécsi Történettudományért. Pécs, 2014.

⁹⁵ P. SZABÓ BÉLA: *Egy be nem végzett feladat: Külföldi egyetemjárás és hazai jogi kultúra a korai újkorban*. Iustum Aequum Salutare XII. 2016. 1:111–120. pp.

⁹⁶ HK. II. 6. 13. §.

⁹⁷ BÓNIS GYÖRGY: *A jogtudó értelmiség a Mohács előtti Magyarországon*. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1971.

⁹⁸ ANDRÁSI DOROTTYA: *A ius commune fogalma Zlinszky János felfogásában*. Iustum Aequum Salutare XII. 2016. 1:7–10. pp.

⁹⁹ HK. Prol. 10. 1§ „*Et si princeps committit, út judicetur secundum jura; tunc iudex poterit ferre sententiam secundum consuetudinem, et statua loci*”.

¹⁰⁰ RADY i. m. 2015, 17. p.

¹⁰¹ BÉLI GÁBOR: *Bírói gyakorlat a 16. század elejéig*. In: Máthé Gábor (szerk.): *A magyar jog fejlődésének fél évezrede: Werbőczy és a Hármaskönyv 500 esztendő múltán*. Nemzeti Közszerkesztési és Tankönyvkiadó. Budapest, 2014. 243–268. pp.

¹⁰² *DRMH. II.* 1444. évi X. tc., a törvényt végrehajtották ugyan, de nem ment át teljesen a gyakorlatba, lásd: KÁDAS ISTVÁN: *Sárvári László és az 1444. évi X. törvénycikk*. In: Ternovác Bálint (szerk.) *Opuscula historica I. Történeti tanulmányok a XIV. és a XV. Eötvös Konferenciáról*. ELTE Eötvös József Kollégium. Budapest, 2015. 45. p., A törvényi rendelkezést majd jóval később Hunyadi Mátyás *Decretum Maiusa* (1486) elevenítette fel a nádori közgyűlés eltörlése okán a vármegyei törvényszék megerősítésére.

iktatás, idézés stb. –, és az egyéb végrehajtások foganatosítására.¹⁰³ Vármegyei oklevelekként lehet bizonyítani a törvény gyors végrehajtását az ország eltérő részeiben egyaránt, Nyitrától¹⁰⁴ Szabolcsig. 1487-től kezdve a szabolcsi okleveleken az alispán és a négy szolgabíró megjelölés mellett kifejezetten fel van tüntetve, hogy a vármegyei hatóság az új általános törvény rendelkezése („*iuxta formam generalis novi decreti*”) szerint a tizenkét esküdt társaságában folytatja le az eljárást.¹⁰⁵ 1492-ben II. Ulászló dekrétuma azonban eltörölte, és feladataikat újfent a szolgabírák és alispánok hatáskörébe utalta,¹⁰⁶ Mohácsot követően a vármegyei közgyűlési és törvényszéki jegyzőkönyvek tanúsága szerint az intézmény újjáéledt. Egy 1499-ben kelt, Ulászló királynak írt Szatmár vármegyei hatósági oklevél tanúsága szerint, az alispán az új (1498. évi) dekrétum értelmében („*iuxta continentiam novi decreti*”) előzetes királyi utasítás nélkül¹⁰⁷ terjesztette fel a sedria előtt folyó pert a királyi kúriába.¹⁰⁸ Vagy még jellemzőbb példa akad a jogalkalmazói aktivitásra szintén ugyanabból az évből. II. Ulászló a Rákoson – 1498-ban tömegesen – összegyűlt nemesség hangulatára ’rájátszva’ viszi keresztül az országgyűlésen a közjogi álláshalmozások (újbóli) korlátozását. Kimondják, hogy minden vármegyének saját (fő)ispánja legyen¹⁰⁹ – amely a nagyhatalmú (ellenzéki?) bárók hatalmának megtörését szorgalmazó király politikájába¹¹⁰ illett bele –, a király napokkal korábban keltezte bélteki Drágffy Bertalan vajda¹¹¹ ugoicsai (fő)ispánságról való leváltását tartalmazó rendeletét,¹¹² mint-hogy az annak ’háttérjogszabályául’ szolgáló törvényt szentesítette volna.¹¹³ A királyi rendelet kifejezetten megjelöli az országgyűlésen elfogadott törvényt, miszerint senki sem viselhet a nádoron, országbírón és a dalmát-horvát-szlavón bánon kívül („*Nemo preter palatinum, iudicem curie nostre regie et regnorum nostrorum Dalmacie, Croacie et Sclauonie banum ultra honorem unius comitatus tenere et gubemare possit et valeat*”) két tisztséget.¹¹⁴ Tehát a gyakorlatból fel tudunk hozni eseteket, amikor a jogalkalmazás a lehető leggyorsabban követte a jogalkotást. Ellenkező esetekre is lehet példát hozni bőven, hogy csak kettőt említek, a Hunyadi Mátyás által elkövetett jogsértések (Békés vármegye joghatóságának önkényes megváltoztatása¹¹⁵), törvénytelen letartóztatások (Váradi Péter

¹⁰³ C.JH. 1486. évi VIII. tc.

¹⁰⁴ NEUMANN TIBOR: *Választott nemesi esküdtök Nyitra megyében. (Az 1486. évi 8. tc. végrehajtása)*. Századok 139. 2005. 261–290. pp.

¹⁰⁵ C. TÓTH NORBERT: *Szabolcs megye hatóságának oklevelei II. (1387–1526)*. Budapest-Nyíregyháza. 666. (a továbbiakban: Szabolcs II.)

¹⁰⁶ C.JH. 1492. évi LIII. tc.

¹⁰⁷ C.JH. 1498. évi LXXI. tc.

¹⁰⁸ C. TÓTH NORBERT (szerk.): *Szatmár megye hatóságának oklevelei. (1284–1526)*. Nyíregyháza, 2010. 445. pp.

¹⁰⁹ 1498. évi XLIV. tc.

¹¹⁰ NEUMANN TIBOR: *II. Ulászló király délvideki utazásai (1494–1496)*. Bácsország 68. 2014. 49–56. pp.

¹¹¹ NEUMANN TIBOR: *Drágfi Bertalan politikai szerepe II. Ulászló király idején*. In: Hegyi Géza –W. Kovács András (szerk.): *A Szilágyság és a Wesselényi család (14–17. század)*. Kolozsvár, Erdélyi Tudományos Füzetek 277. 2012. 213–235. pp.

¹¹² *Perényi okl.* 683. Az Ugoicsa vármegye nemességéhez írott rendeletben május 28. dátum szerepel.

¹¹³ Az 1498. évi dekrétum előbeszéde szerint Szent György (ápr. 24.) napkor megnyílt diéta negyvenedik napján került szentesítésre a záróokmány, azaz június elején.

¹¹⁴ *Perényi okl.* 683.

¹¹⁵ KRISTÓ GYULA: *Békés megye a honfoglalástól a törökvilág végéig. Nyolcszáz esztendő a források tükrében*. Békéscsaba, Forráskiadványok a Békés Megyei Levéltárból 9. (1981) 43. oklevél. Mátyás 1484-ben Békés vármegyét – gyakorlatilag az alkotmány korlátait félretéve – kivonta a (fő)ispán, az alispán, valamint a szolgabírák joghatósága alól, és azt az általa kinevezett gyulai várnagy joghatósága alá helyezte.

kalocsai érsek, alsólendvai Bánffy Miklós pozsonyi (fő)ispán esete),¹¹⁶ birtokelkobzások (például a terebesi Perényiektől elvett birtokok)¹¹⁷ és a koronabirtokok szintén törvénytelen elzálogosításának helyrehozatalával, Mátyás halála után¹¹⁸ még hosszú évekkel később is foglalkozott az országgyűlés.¹¹⁹

Werbőczy – európai híru művében – az élő¹²⁰ hazai szokásjogot (consuetudo) foglalta egységes keretbe, amelynek mielőbbi elkészítését a rendek is sürgetve követelték a királytól,¹²¹ mivel az írásba nem foglalt törvények és szokások számos, a jogalkalmazás terén felmerülő értelmezési problémát vetettek fel.¹²² Werbőczy külföldön is tanult¹²³ mégis, amit alkotott – a Tripartitum – szinte egészen magyar lett és „*amely a maga nemében koránt sem elvetendő, hanem tisztelendő kultúrárték a magyar jogállam kibontakozásának történetében*”.¹²⁴

Werbőczy tudása az egyetemi tanulmányokból, törvényekből, királyi, vármegyei hatósági oklevelekből, ügyvédi, bírósági és a kancelláriai szolgálatban¹²⁵ eltöltött évek tapasztalataiból¹²⁶ származott, azaz egyesítette a három (jogalkotói-, jogalkalmazói-, jogtudói) területen szerzett jogi műveltségét, amelyet a Hármaskönyv megalkotásakor alkalmazott. (Ez a ma jogalkotójának is méltó példaképül szolgálhat(na)).¹²⁷ Nem alkotott új jogot, a magyar jogot, a szokásjogot gyűjtötte egybe, amint azt maga is leszögezi jogkönyve előszavában. „*Azt pedig senki se hitesse el magával, mintha én magamnak akkora hatalmat tulajdonítottam volna, hogy új törvényeket merjek hozni és betoldani, hanem és csak azt, a mit elődeimtől kaptam és a minék követését a törvénykezésben és peres ügyek tárgyalásában láttam, hallottam és tanultam, mintegy egy könyvbe gyűjtöttem és rendbe szedtem*”. Római jogi és a kánonjogi elemek tucatjai nem kerültek bele a műbe, hiszen az nem képezte a magyar szokásjog részét, az az európai ius commune része volt és írásba volt foglalva, így azt a külföldi egyetemen tanult jogászok ismerhették. „*Werbőczy a közös jog mellett a Magyarországon sajátosan érvényesülő jogot rendszerezte*”.¹²⁸

Ebből évtizedekig elhúzódó konfliktus származott a vármegye és az udvar között, amely csak 1510-re csillapodott le, lásd: KRISTÓ i. m. 1981, 51–52. oklevél.

¹¹⁶ KUBINYI ANDRÁS: *A megyésispánságok 1490-ben és Corvin János trónörökösödésének problémái*. Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei. XVI. 1982. 170. p.

¹¹⁷ TRINGLI i. m. 2009, 25.

¹¹⁸ *CJH*. 1492. évi I., II. tc.

¹¹⁹ *CJH*. 1495. évi I., 1500. évi XX. tc.

¹²⁰ HOMOKI-NAGY MÁRIA: *A magyar szerződési jog fejlődése a késő rendiség korában*. In: Csehi Zoltán – Szabó István – Schanda Balázs – Varga Zs. András (szerk.): *A Hármaskönyv 500. évfordulóján*. Pázmány Press. Budapest, 2015. 103–116. pp., A közjogból 'kikapott' szokásjog vonatkozásában a nádori közgyűléseket illetően lásd: TRINGLI i. m. 1997.

¹²¹ *CJH*. 1498. évi VI. tc., 1500. évi X. tc.

¹²² MIKÓ i. m. (2014) 455–480. *Mikó* a Werbőczynek adott megbízást az elkészültét megelőző 2-3 évre teszi, de már legújabbán Martyn Rady is határozottan 1507 utáni időpontra teszi a megbízást, lásd: RADY i. m. 2015, 16. p.

¹²³ RADY a krakkói egyetemet jelöli meg, lásd: RADY i. m. 2015, 17. p.

¹²⁴ ZLINSZKY i. m. 2015, 19. p.

¹²⁵ NEUMANN TIBOR: *Werbőczy István származása és pályakezdése*. In: Máthé Gábor (szerk.): *A magyar jog fejlődésének fél évezrede: Werbőczy és a Hármaskönyv 500. esztendő múltán*. Nemzeti Közszolgálati és Tankönyvkiadó. Budapest, 2014. 31–53. pp.

¹²⁶ RADY i. m. 2015, 25. p.

¹²⁷ CSINK LÓRÁNT: *Mit tanulhatunk Werbőczytól?* In: Csehi Zoltán – Szabó István – Schanda Balázs – Varga Zs. András (szerk.): *A Hármaskönyv 500. évfordulóján*. Pázmány Press. Budapest, 2015. 97–102. pp.

¹²⁸ ZLINSZKY i. m. 2014, 207. p.

A Tripartitum királyi jóváhagyásából arra következtet(het)ünk, hogy a gondot az jelent(h)ette, amikor a hazai szokásjogot kellett volna alkalmazni, vagy éppenséggel bizonyítani. Az eltérő jogértelmezés az ítélkezési gyakorlatban ugyancsak bizonytalansághoz vezet(het)ett. A bíróságok a felek és a fellebbviteli fórumok meggyőzésére is gyakran hangsúlyozták a „*joggal egybehangzó*” döntéshozatalukat,¹²⁹ amely persze nem hozott mindig osztatlan sikert. Pálóczy László országbíró 1452-ben Ugocsa vármegyéhez intézett levelében a hatóságot a „*jog ösvényét járó*” („*iusto iuris tramite*”) ítélethozatalra hívja fel.¹³⁰ 1494-ből maradt fenn II. Ulászló által Szabolcs,¹³¹ 1497-ből pedig egy Ugocsa vármegyének írott levele, amelyben arra utasítja a vármegyét, hogy az a „*joggal egybehangzóan*” („*constanter iure*”) hozzon ítéletet.¹³² Ezt a jogbizonytalanságot volt hivatott orvosolni a Tripartitum, amely az országos szokásjogot (municipialis consuetudo) rögzítette írásos formában. A hazai jog pedig – Werbőczy értelmezésében¹³³ – a hazai szokásjog, amelyet három konstitutív elem alkotott: „*először a közönséges rendeletek és végzemények, másodsor a fejedelmi kiváltságlevelek, harmadszor pedig: az ország rendes bírónak ítéletei*”.¹³⁴ A törvények, a privilégiumok, és a bírói ítéletek azonban csak a gyakorlat, a consuetudo által váltak az országos jognak alkotórészeivé, amit nem fogadott be a praxis azt kilökte magából a jogalkalmazás.¹³⁵ A jog tehát nem a királyi hatalomból származtatta erejét, hanem az állandó és ismétlődő gyakorlatból. 1498-ból maradt ránk egy Szatmár vármegyei oklevél, amelyben az alispán és a szolgabírák emlékeztül adják, hogy eljárásukat („*iuxta ritum sedis et processum iuris*”¹³⁶) „*a törvényszék gyakorlata és a jog rendje*” szerint folytatták le. A királyok jogsértő rendelkezései a szokásjog és a bírói gyakorlat szűrőjén fennakadtak tehát. E szabály teljes mértékben útját állta a királyi akarat törvényellenes érvényesülésének akkor, amikor a jogtudós úgy fogalmaz, hogy „*az egész nemzet régi szabadságának ártalmára semmit sem rendelhet*” értve a szabadság kifejezés alatt a jogokat, amely a régi szokások, kiváltságok alapján megillették a nemzetet.

A király mellett a rendek a szokásjog jól meghatározott módján részt vettek az ország kormányzatában¹³⁷, amely elsősorban továbbra sem nem ellenzéki, hanem közös kormányzást jelentett.¹³⁸ A királyi tanácsban a Jagelló-korban nemcsak a főpapok¹³⁹, bárók¹⁴⁰, de a nemesség¹⁴¹ is döntéshozóként ült bent,¹⁴² a királyi rendeletek a tanács

¹²⁹ Szabolcs 479.

¹³⁰ Ugocsa 50.

¹³¹ Szabolcs II. 697.

¹³² Ugocsa 131.

¹³³ RADY i. m. 2015, 25. p.

¹³⁴ HK. II. 6. 1-3§§. „*primo ex constitutionibus, et decretis publicis, secundo autem; ex principum privilegiis, tertio vero; ex iudicum ordinariorum regni sententiis*”.

¹³⁵ ZLINSZKY JÁNOS: *Werbőczy jogforrástana*. In: Zlinszky János (szerk.): A XII táblától a 12 ponton át a magánjog új törvénykönyvéig: Válogatott tanulmányok. Szent István Társulat. Budapest, 2013. 170. p.

¹³⁶ Szatmár 441.

¹³⁷ TOKAY LAJOS: *Magyarország kormánya a Jagelló-korban*. Budapest, 1932.

¹³⁸ TRINGLI ISTVÁN: A rendiség és a Szent Korona-tan. In: Dobszay Tamás et al. (szerk.): *Rendiség és parlamentarizmus Magyarországon a kezdetektől 1918-ig*. Országgyűlés Hivatala. Budapest, 2013. 27. p.

¹³⁹ KUBINYI ANDRÁS: *Főpapok, egyházi intézmények, és vallásosság a középkori Magyarországon*. Budapest, 1999. 69–122. pp.

¹⁴⁰ KUBINYI ANDRÁS: *Bárók a királyi tanácsban Mátyás és II. Ulászló idejében*. Századok 122. 1988. 1-2:147–215. pp.

hozzájárulása nélkül érvénytelenek voltak,¹⁴³ az ország közjava ellen cselekvők pedig nem (csak) a királynak, hanem az országgyűlésnek (is) felelősséggel tartoztak, még hozzá politikai és jogi felelősséggel egyaránt.¹⁴⁴ Az ülnökök az alkotmány betartására (egész ország közjávára és hasznára) kötelesek voltak esküt tenni az országgyűlésen, közjogi kötelességeik ellátását biztosítandó pedig éves fizetést húznak, de nem a királytól, hanem az országtól,¹⁴⁵ amely a királytól való anyagi-pénzügyi függetlenséget biztosított a nemességet képviselő ülnököknek.

A megelőző korszakokhoz képest, azt messze meghaladó számú törvénycikkely került be a Jagelló-korból a dekrétumokat¹⁴⁶ később összefoglaló Corpus Jurisba. Ennek a már fentebb tárgyalt törvényhozási gyakorlat ismeretében különös jelentősége van, hiszen a még Hunyadi Mátyás uralma végén (1485) megkezdett politikát Ulászló maga is folytatta, és azokat a törvényeket, amelyek a rendek térnyerését és a királyi hatalom erős korlátozását eredményezték a Jagelló- király szentesítette. *„Egyedül Isten tudja, mit rejtenek az emberek szívükben, mert ő vizsgálja a szíveket. Mi magunk, halandók lévén, csak a beszédekből és a tettekből ítélhetünk, és nem tudhatjuk mi fog utánunk történni. A többség úgy lehet, megfélekedzik jótéteményeinkről, s hálátlanságból azt választja meg, aki nekünk és az országnak halálos ellensége”*.¹⁴⁷ Valahol talán Werbőczy is erre utalhatott a rákosi végzésben (1505) megfogalmazott formulájában *„meg akarjuk akadályozni azt, hogy még nagyobb veszedelembé süllyedjünk azon esetre, ha kegyelmes urunk, Ulászló király (ki nemcsak kegyelmesen, nagylelkűen kormányoz s föntart minket, hanem több szabadságunkat megújította) férfiorökös nélkül találna elhűnyni és idegen fejedelem hazánkat erőszakosan elfoglalván, minket örökös szolgaságra juttatna”*. Műve előszavában Werbőczy maga is méltatja Jagelló II. Ulászló királynak az alkotmány védelme érdekében tett erőfeszítéseit: *„Felséged legvirágzóbb országainak az egyesség felbonthatatlan kapcsával való állandósítására is alkalmasabb dolog semmi sem történhetett, mint az, hogy ez ország törvényei és határozatai, melyeket ezelőtt a legsűrűbb homály és sötétség borított, Felséged vezérlete és hatalma alatt az írás fényével megvilágítva Felségednek oly nagy méltóságával köztudomásra jussanak”*.¹⁴⁸ A Habsburg-korszakban a rendi magyar államrend (1526–1848) fennmaradásának zálogát maga a rendi jogrendszer, az ahhoz való ragaszkodás jelentette. A Mohácsot megelőző negyven esztendő az alkotmányjog szempontjából tekintve korántsem ’leépülő’ korszak Magyarország történetében, hanem éppen ellenkezőleg, alapvető fontosságú évtizedek voltak, amelyek erős ’fegyvert’ adtak a nemzet kezébe a Habsburg- királyokkal – a sajátos magyar rendi alkotmányosság megtartásáért – folytatott sokszázados küzdelemben. Ne feledjük, maga a Hármaskönyv (1514) is a Jagelló-kor öröksége. Kiemelendő emellett Werbőczy társadalmi felelősségvállalása a tekintetben is, hogy mivel az udvar nem küldte meg a vármegyéknek a Tripartitumot

¹⁴¹ KUBINYI ANDRÁS: A királyi tanács köznemesi ülnökei a Jagelló-korban. In: Fügedi Erik – H. Balázs Éva – Maksay Ferenc (szerk.): Mályusz Elemér Emlékkönyv. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1984. 257–268. pp.

¹⁴² C.J.H. 1500. évi X. tc. 1–3. §.

¹⁴³ C.J.H. 1507. évi V tc. 1. §.

¹⁴⁴ C.J.H. 1507. évi VII. tc. 1. §.

¹⁴⁵ C.J.H. 1500. évi X. tc. 4–8. §§.

¹⁴⁶ TEKE i. m. 1986, 2:197–218. pp.

¹⁴⁷ KULCSÁR i. m. 1981, 42. p.

¹⁴⁸ HK. Előszó.

(elmaradt a kihirdetés) Werbőczy azt 1517-ben a maga költségén kinyomtatta és elküldte a vármegyéknek, amely így szokásjogi gyűjteményként vált a nemesség bibliájává, és azon keresztül az alkotmányosság zárókövévé. TRÓCSÁNYI szerint „kérdés, lenne-e Werbőczy nélkül magyar nemzeti jog? A hármaskönyv ismerete és használata azonban a lehetőségekhez mérten fenntartotta a magyar jog uralmát. [...] Megmaradt tehát általa az önálló nemzeti lét egyik fontos attribútuma mint mely sine qua non-ja a nemzeti jog kodifikációja”. A nemzeti jogalkotás része a nemzeti identitásnak. Az alaptörvény s a részét képező nemzeti hitvallás hivatkozik a történeti alkotmányra. Werbőczy műve része történeti alkotmányunknak, márcsak a nemzeti hitvallásból vett Szent Korona okán is.” Werbőczynek nemcsak öröksége, személyisége, jogász műveltsége, tudása is méltó példa minden magyar jogász előtt. „A hagyomány tisztelete nem azt jelenti természetesen, hogy mindent fenntartunk és érvényesítünk belőle – fogalmazott Trócsányi, de Csekeyvel szólva „minden elmúlt; tudós és államférfi, világi és nép gyermeke, szerencsés és kegyetlen jogszabálygyűjtő és szerencsétlen politikus, gazdag, hatalmas úr és rabmagyarok kádija. nem maradt más belőle csak egy könyv, egyetlen könyv, amely azonban örök életet jelentett neki”.

ZOLTÁN ATTILA LIKTOR

„ÜLJ TÖRVÉNYT WERBŐCZI”

*The Tripartitum in the aspect of the legislation and the implementation of law.
The „bible” of the nobility is 500 years old – Ideas to the intellectual heritage
of István Werbőczy*

(Summary)

In 2017 was the 500th anniversary that the great hungarian jurispudent, István Werbőczy (Chief Justice of the Kingdom of Hungary) published his work, the *The Customary Law of the Renowned Kingdom of Hungary: A Work in Three Parts*. Recently the age of the Jagiellonians is in the focus of the historians, the Oxford University has gone in quest of the Jagiellonians (2013-2018) and several domestic and international conference was celebrated in Hungary as well. Werbőczy did not make „new law”, just collected the old customary law. The customary law exists from the decrees, royal privileges and the sentences of the great judges of Hungary. By (t)his work the orden of law-making, the legislation remained a common act of the King and the Estates for centuries. In the countries the nobility was the dominant power as well as the local law-making, the enforcement and passing of sentence were exclusively in their hand. The Tripartitum helped the judges to implement the law in right way, because before it there were many deflexions between the various courts. The customary law did not allow the unlawful acts of the king, the nobles had right to resist. The constitutional system of Hungary, the division of power, the limited monarchy were determinated by the theory of Werbőczy, by the idea of the Holy Crown for many centuries. The Tripartitum of Werbőczy defended the hungarian constitutional orden against the aspiration of centralization of the Habsburgs.